

Jersikietis

fragments

No grāmatas par Jāni Niedri

ĒVALDS
STRODS

Es nepretendēju uzrakstīt «Arseņjeva dzīvi». Tas Ivanam Buņinam bija pa spēkam. Romānu lasīdams, es apstājos pārdomās par kādu cilvēku, kuru kritot bija nositusi vecā liepa. «Kā dvēsele tad atraisījās no dzīves, ar kādu skumju un labu gudrību, it kā no nez' kādām viņpasaulēs tālēm, viņa tad nolūkojās uz to, vērodama cilvēkus un viņu dzīvi...»

Pagājis gads, kopš Jānis Niedre ir viņpasaulēs tālēs. Šā gada 24. maijā viņam 80. dzimšanas diena...

Par rakstnieka dzīvi un literārajiem darbiem uzrakstītas daudzas lappuses. Ir atzinīgi vārdi, ir kritika — viss, kas rakstniekam un radošai personībai pienākas. Vērtēdams aktiera vai literāta dzīvi, Aleksandrs Kuprins atzina: «Runāt, staigāt pa skatuvi un rakstīt visiem liekas tik viegli, tīrais nieks, un šie divi savas vienkāršības pēc, acīm redzot, vispieejamākie, tāpēc arī visgrūtākie, sarežģītākie un sūrākie mākslas veidi — teātris un daiļliteratūra, visur atrod pašus bargākos un piekasīgākos tiesnešus, pašus stūrgalvīgākos un nievīgākos kritiķus, pašus niknākos un nekaunīgākos paļātājus.» Turklāt Jānim Niedrem jāatskaitās sabiedrībai vēl par vienu «vienkāršu» darbu — par nodarbošanos ar politiku. Es nezinu nevienu rakstnieku — politisku darbinieku, kurš patiktu visām sabiedriskajām iekārtām, visām sociālajām grupām un visiem kritiķiem. Politiska darbinieka dzīvē ir skumjas dienas, pat skumji gadi.

Es ļoti vēlētos, lai šo rindu lasītāji sacīto neuzskatītu par aizstāvības vārdiem Jānim Niedrem. Aizstāvība viņam nav vajadzīga. Rakstnieku aizstāv viņa grāmatas. Un Niedrem tādu netrūkst. Nupat Maskavā iznākusi viņa «Puškānu sala». «Vai jūs ticat, ka romānā aprakstītā pagrīde ir tik tiešām pastāvējusi?» man jautāja kāda skolotāja rakstnieka dzimtajā pusē. «Un vai jūs ticat, ka kāda sabiedriskā iekārta var pastāvēt bez pagrīdes?» es atbildēju.

Jānis Niedre — nemiera cilvēks, kurš vienmēr centies iet progresa ceļu. Kaut gan šis ceļš dažkārt pavirši iezīmēts cilvēces kartē.

Daudziem Jānis Niedre ir mīkla. Kāpēc liktenis izvēlējies viņu? Liktenis paņēma no laukiem puisīti un sāka skolot? Mudināja, aicināja?

Kad runājām par šās dienas pārbūvi, Jānis Niedre bija kategorisks: «Es nespēju neveiksmi pārvērst par veiksmi. Pēc divdesmitā partijas kongresa es pieteicu aktuālus darbus. Bet man atbildēja to pašu tradicionālo: jūsu risinājums it kā atbilst situācijai, taču trūkst mākslinieciskuma. Tā bija ar «Kāpjošiem ūdeņiem» un «Ne katram uztic visgrūtāko.»

Sveiciens no mazajām rožupietēm

Viņam patika Larisas Romaņenko dzejolis par labestību. Latviski tas skan apmēram tā: «Kad izzudīs mana labestība... Likten, neļauj man piedzīvot šo dienu! Un šis pasaules esamība — Mani dzīvu neieslogi akmens sprostā.»

Tā it kā būtu viņa dzīves atslēga. Neatmaidību un izturību darbā viņam nevar pārnest. Viņa piezīmēs izlasīju V. Gētes sacīto: «No kritikas nevar ne atgaiņāties, ne izbēgt, par spīti tai vajag strādāt un galu galā tā būs apmierināta.» Jāņa Niedres «sirds atslēga» glabājas kaut kur aiz septiņām nevienam nezināmām durvīm. Piezīmju grāmatiņa, dienasgrāmatas lappuses neko neliecina par rakstnieka dvēselisko, sesto prātu. Manuprāt, viņš rakstījis vienmēr, lai izzinātu dzīves procesus, vēsturi, cilvēkus, lai cilvēku sapņiem, filozofu un sociologu idejām dotu atbalsta punktu, no kura varētu sākties jauni starti un rasties jaunas atziņas. Jāņa Niedres personības izpratnē slēpjas paradokss: jo pieaug izziņa, jo pieaug noslēpums.

«Man grūti nosaukt otru rakstnieku, kas tik siksti un neatmaidīgi turas pie reiz izstrādātas darba kārtības, ja gribat, stila un metodes, kā to dara Jānis Niedere. Šī laba pulksteņa mehānisma precizitāte bijusi par iemeslu dažam konfliktam ar vienu vai otru viņa spalvas biedru (. .) Cietumā, kur Jānis Niedere palīdzēja svešvalodās, viņš noteica, ka, par spīti jebkādiem blakusapstākļiem, dienā jāapgūst, pat «jāieka!» galvā zināms skaits vokablu tā, lai, naktī pamodināts, tu varētu tos noskaitīt bez mazākās aizķeršanās.» Tā viņu raksturo . . .

Jāņa Niedres dzīvi varētu iedalīt trijos posmos: rakstnieka un sabiedriskas personības veidošanās (no strādnieka puisēja līdz ministram),

tukšie gadi (cīņa par atgriešanos sabiedrībā, uzticības un goda atgūšana), rakstnieka gadi (sabiedrībā atgūtas cieņas saglabāšana).

«Kas ar mani notiktu, ja man atņemtu rakstniecību?» Tā viņš reiz jautāja. «Es zaudētu dienas gaismu...»

Vai Jānis Niedre ir cilvēks leģenda? Rakstīdams par viņu šīs piezīmes, nedomāju, ka viņu pazīstu pilnībā. Tomēr, lai kā mēs Jāni Niedri vērtētu, viņš paliks latviešu literatūrā, jo aiz viņa paliek viņa grāmatas.

Ar vēsturi nedrīkst jokot. Tā necieš laķējumu. Ja to nopūderē, tad var gadīties tāpat kā steidzīgai saimniecei, kura uzslaucīja istabu, bet saslaukas atstāja pie sliekšņa. Tad nāca viesi un paklupa...

Kad rakstīju monogrāfiju par Jāni Niedri, reizēm dzirdēju: «Vai tas ir aktuāli?» Skan arī negantāki vērtējumi. Bet tāds ir laiks: atklātības, pluralisma, dažādu viedokļu laiks. «1940. gadā, kad vairs nespēju nodarboties ar literatūru, meties politikā, fiziski iznīcinājis kritiķi Ego..., pēc kara briesmu darbus strādājis universitātē, ar sagrozītiem vēstures faktiem uzrakstītu grāmatu saņēmis prēmiju...»

Jānis Niedre necieta runāšanu caur puķēm un nekautrējās nosaukt savu nelabvēļu vārdus. Atklāti sakot, viņam netrūka ne draugu, ne nelabvēļu. Šķiet, pēdējo bija vairāk. «Tā vien skaties, pienāks laiks, kad katram kaitēklim būs savs kaitēklis un tam atkal savs. Jo visi šajā pasaulē cits citu grib aprīt un ar laiku būs vēl trakāk.» (V. Miševskis. «Akmens uz akmeņa».)

Trauksmainais pārbūves laiks nepiedāvā vieglas dienas tiem, kas dzīvo, un saulainas atmiņas par tiem, kuri aizgājuši visaugstākā ceļos un bauda mūžības labumus. Tagad ir grēku nožēlošanas laiks. Vai Jānim Niedrem tajā būtu kas sakāms? Droši vien būtu. Un, vai savu dzīvi izvērtēdams, viņš varētu aizstāvēties pret tiem, kas viņu vaino Staņislava Belkovska bojāejā? Varētu, neskatoties uz saviem 80 gadiem.

Jānis Niedre reiz sacīja: «Par staļinisma laikā notikušajām traģēdijām jāzina visiem, jaunatnei — obligāti. Daudzas paaudzes staļinismu iezīdušas reizē ar mātes pienu, un es nešaubos, ka tas pārmantosies arī nākošajos cilvēkos. Es aizsāku pētīt Linarda Laicena iznīcināšanas akciju. Būtībā — ir tikai «lietas» vāki un tajā — «izrevidēti» papīri. It kā esot zināmi negēlīgās akcijas vaininieki, kas apmelojuši Laicenu. Taču tās, manuprāt, ir blēņas. Ārstēdamies slimnīcā, no kāda bijušā partijas darbinieka uzzināju to pašu Eidemani, kurš it kā esot tiesājis Alksni «trijniekā». Alksni izsaukuši no kaut kādām svinībām. Viņš bijis brīdināts, lai uz svinībām ierodas nevis formas tērpā, bet gan privātās drēbēs. Kāpēc tā? Lai vieglāk pazīt armijas ļaužu vidū un paaicināt pie telefona. Pie tālruņa izsauktais tūliņ dabūjis sitienu pa galvu. Un tā arī palicis guļam. Alksņa lietu un «vaļsirdīgu» atzīšanos noformējuši jau tad, kad viņš jau atradies kapā...» Vai tā varēja būt? Ko es varu atbildēt? Tā Niedrem stāstīts. Viņš lasījis Laicena lietu, viņš studējis arhīva materiālus par Pēteri Stučku, Paulu Daugi, pats izgājis tiesu un bijis svešinieks savējo vidū. Bet varbūt kādā dzīves brīdī ticis pārkāpts bauslis: nedari otram to, ko tu pats negribētu piedzīvot.

Cetrdesmitajā gadā Jānim Niedrem bija ārkārtējas pilnvaras. Viņš tiešām izlēma kolēģu likteņus — iesaistot viņus atbildīgā darbā, to dienu revolucionārajos pārkārtojumos. Ko toreiz nozīmēja avīze un grāmata ar jaunu saturu, nav jāizskaidro. Preses darbā iesaistīja radošus cilvēkus.

Jāņa Niedres dzīvi varētu raksturot tāpat, kā viņa grāmatu: «Katrs ar savu laimi dzimst». Viņa laime — cīņā un panākumos, nelaime — reizēm neatzītais darbs, sabiedrības pretrunīgais vērtējums.

*Drēgnā zeme īgnā naktī smok.
Miglas miroņvāks pār galvu plok,
Lip pie kājām šķidonis un pliens...
Kur lai eju vientulīgs un viens?*

(J. Dievkociņš, no krājuma «Ugunsziēdi»)

Divus karus pārcietis, viņš sāka rakstīt par kara baismo negēlību.

Pirmajā pasaules karā visu izšķīra karavīru spēks, otrajā — tanki un lidmašīnas, trešajā — uzvarētāju nebūs...

«Otrais pasaules karš Rīgā ienāca pārsteidzoši ātri. Kā zibens liesma. Krietni vajadzēja nopulēties, lai apjēgtu, vai esi dzīvs un tie, kas tev līdzās, ir normāli cilvēki. Ar mokām, caur daudzām kontrolēm nokļuva Maskavā 19. jūlijā. Tikai pateicoties tam, ka es visiem, kas centās nokskaidrot manu personu, atgādināju: «Man jāsatiek Aleksandrs Fadejevs!» Viņa vārds bija populārs. Un es viņu satiku partijas Centrālajā Komitejā. Rakstnieku vadītājs bija ģenerāļa formā. Mans tālākais liktenis bija izlemts: jāstrādā radiokomitejā un latviešu valodā jārunā ar manas dzimtenes ļaudīm, kā arī jārūpējas, lai rakstnieki, kas paspējuši evakuēties, organizētos un iesaistītos cīņā pret iebrucējiem. Es trīs mēnešus cīnījos... ar mikrofonu rokās. Runāju Latvijai. Taču 17. oktobrī redakcijai, kurā darbojos, nācās atstāt Maskavu,» man pastāstīja Jānis Niedre.

Viņš nokļuva Gorkijā un jau grasījās doties tālāk uz Gorohovecu, lai brīvprātīgi iestātos latviešu strēlnieku divīzijā. Taču Jānis Kalnbērziņš un Vilis Lācis izlēma citādi: izsniedza speciālu vīzu, un Niedre varēja atgriezties Maskavā. Viņš devās kājām. Taču ceļā pagadījās kāds inženieris ar savu autiņu un aizveda līdz Negļinai. Pēc tam, nodevis dokumentus Kominternā radiokomitejā Puškina laukumā, tūlīt pakļāvās kazarmu reglamentam. Pagraba telpās ierādīja vienu no sešpadsmit gultām, skapīti mantībai un plītiņu uztura gatavošanai. Tur mitinājās arī nenosakāma vecuma ķīniešs. Viņš bieži dzēra tēju un vilka uz papīra hieroglifus. Bija arī trīsdesmitgadīgs zviedrs. Viņš regulāri baudīja kafiju.

Raidījuma laiks — 20 minūtes dienā. Pēc tam — brīvs, ja vien nav jādežurē uz jumta un jāneitralizē fašistu mestās degbumbas.

Kāds to laiku dokuments:

«Paziņojums.

Vēstules latviešu strēlniekiem uz fronti iespējams nosūtīt arī pa radio. Piederīgie, kas grib šo iespēju izmantot, vēstules var nosūtīt uz adresi: Moskva, Latvpostpredstvo, Sobinovskij pereulok nomer 5. J. Niedre.»

Vissavienības Radiokomiteja ir viņa oficiālā darba vieta līdz 1942. gada jūnijam. Pēc tam — līdz 1943. gada janvārim viņš izpilda Rakstnieku savienības atbildīgā sekretāra pienākumus. Gandrīz gadu ir Latvijas PSR Augstākās Padomes Prezidija sekretāra vietas izpildītājs, bet pēc tam, kad notika klizma, skaitās prezidija loceklis līdz pat aizbraukšanai uz Latviju.

Jānis Niedre — arī Latvijas Rakstnieku savienības atbildīgais sekretārs. Viņam nākas kārtot administratīvos un saimnieciskos jautājumus, sasaukt un vadīt plēnumus, parakstīt naudas dokumentus. Bet kā Augstākās Padomes Prezidija sekretāram arī nav viegla dzīve. Kara laikā pārstāvēt likumdošanas orgānu ir neparasti atbildīgs un grūts darbs. Gandarījumu dod, ka var palīdzēt tiem, kas cīnās frontē, strādā evakuācijā. Un vēl lielāks prieks, ja viņš var ar likumu apstiprināt savu kolēģu nopelnus. 1943. gada 16. janvārī J. Niedre paraksta Dekrētu par Tautas